

iki âyetin birinde Allah'a nisbet edilmiş ve O'nun kürsüsünün göklerle yeri kuşattığı belirtilmiştir (el-Bakara 2/255). Bu âyete Âyetü'l-kürsî denilmiştir. Diğerinde ise Hz. Süleyman'ın tahtını ifade etmektedir (Sâd 38/34). Hadislerde kürsî "insanların üzerinde oturduğu nesne" mânasında kullanıldığı gibi Allah'a ve Cebrâil'e de nisbet edilmiştir (Dârimî, "Rikâk", 80; Buhârî, "Edeb", 118; Müslim, "İmân", 255). İlgili hadislerde, Hz. Peygamber'in âhirette hesabın başlaması için Allah nezdinde tevessülde bulunurken O'nu kürsünün üzerinde göreceği ve önünde secdeye kapanacağı, Allah için birbirini seven müminlere nurdan kürsiler verileceği, ayrıca Resûl-i Ekrem'in Cebrâil'i ufukta bir kürsî üzerinde otururken gördüğü belirtilir (*Müsned*, I, 282, 296; V, 229; Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3). Hadis kaynakları dışındaki bazı tefsir ve akaid kitaplarının Resûlullah'a atfettiği rivayetlerde kürsünün göklere ve yere nisbetle büyüklüğü çölün ortasına atılmış bir demir halkası örnek verilerek anlatılır; böylece kürsünün gökleri ve yeri kuşattığı gibi arşın da kürsîyi ihata ettiği (Beyhakî, s. 510-511; İbn Kesîr, I, 13), kürsünün Allah'a atfedilen "kademeyn"ın yeri olduğu (Âlûsî, III, 9), incident yapıldığı (Kurtubî, III, 276), biri arşın üstünde diğeri altında bulunan iki kürsünün mevcut olduğu, bunlardan birinin suyun üstünde ve şekilleri farklı dört meleğin başı üzerinde bulunduğu (Beyhakî, s. 507-509), âhirette etrafındaki minberlerde peygamberlerin oturacağı (İbn Ebû Zemenîn, vr. 29^b) belirtilirse de bu tür rivayetler genellikle zayıf kabul edilmiştir.

Kur'an'da ve sahih hadislerde geçen kürsünün anlamıyla ilgili olarak ileri sürülen çeşitli görüşleri şu noktalarda toplamak mümkündür: 1. Kürsî ile arş kastedilmektedir. Zira Arapça'da her ikisi de aynı anlamda kullanılır. Hasan-ı Basrî'ye nisbet edilen bu görüş pek taraftar bulmamıştır (Makdisî, I, 166). 2. Kürsî "ilâhî ilim" mânasına gelir. İbn Abbas'tan nakledilen bu görüş, başta Taberî ve İbnü'l-Cevzî olmak üzere pek çok âlim tarafından benimsenmiştir. Ancak kürsünün söz-lükte "ilim" mânasına gelmediği ve İbn Abbas'a atfedilen rivayetin zayıf olduğu ileri sürülerek sözü edilen yorum Selefîye âlimlerince eleştirilmiştir (İbn Kuteybe, s. 38-39; İbn Teymiyye, VI, 429). 3. Arşın yanında (veya altında) bulunan nesnel bir varlık olup "iki ayağın bastığı yeri" ifade eder; sahih hadisler de kürsîye bundan başka bir anlam vermeyi

imkânsız kılar. Kürsîyi Allah'a yön, hatta mekân nisbet etmenin delilleri arasında görerek bu şekilde mânalandıran Selef âlimleridir (Osman b. Saîd ed-Dârimî, *er-Red 'ale'l-Merisî*, s. 429; İbn Teymiyye, V, 55; VI, 584; Zehebî, s. 143). 4. Kürsî sekizinci felektir. Nitekim bazı rivayetlerde kürsünün göklere ve yere nisbetle büyüklüğü çölün ortasına atılmış bir demir halkası gibi tasvir edilmiştir. İslâm filozoflarının ve İsmâiliyye'nin benimsediği bu görüş de zayıf rivayetlere dayandığı ve sahih hadislerle bağdaşmadığı için eleştirilmiştir (İbn Kesîr, I, 14). 5. İlâhî saltanatı, hâkimiyet, yücelik ve büyüklüğü tasvir eden bir kavram olup maddî bir varlığa tekabül etmez. Zira Kur'an, zihnî mânaları duyularla algılanabilen hissî varlıklar gibi tasvir ederek anlatır. Kaffâl ve Zemaşerî bu görüştedir (*el-Keşşâf*, I, 385). 6. Kürsî arşın altında ve yedinci kat göğün üzerinde bulunan nesnel bir varlık olmakla birlikte Allah'ın zâtıyla ilgili bir yön veya mekân teşkil etmez; bu konuda İbn Abbas'a atfedilen rivayet maddî anlamda yorumlanamaz. Şu halde Allah'ı maddî varlıklara benzemekten tenzih etmek için hem kürsünün ilâhî zâta mekân ve yön teşkil etmediğini vurgulayıp ilâhî hâkimiyet gibi mecazî mânalar vermek, hem de naslara uygunluğu sağlamak amacıyla onun nesnel varlığı bulunduğunu kabul etmek gerekir. Kürsünün nesnel varlığını mutlak mekân olarak anlamak da mümkündür. Fahraddin er-Râzî ve Elmalılı Muhammed Hamdi bu görüşü benimsemiştir (*Mefâtihu'l-gayb*, VII, 12-13; *Hak Dini*, I, 850-858). 7. Gayb âlemine ait bir kavram olup gerçek mânasını bilmek imkânsızdır. Varlığına inanarak mahiyetini ilâhî ilme havale etmek en uygun yoldur. Bu görüşü de Mutahhar b. Tâhir el-Makdisî, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, Şehâbeddin Mahmûd el-Âlûsî ve M. Reşîd Rızâ gibi değişik ekollere mensup âlimler benimsemiştir (*el-Bed' ve't-târîh*, I, 167; *el-Avâsim*, s. 314; *Rûhu'l-me'ânî*, III, 10; *Tefsîrû'l-menâr*, III, 33). 8. Bütün fiilî sıfatların tecellisinden ibaret olup "ilâhî emirlerin ortaya çıktığı yer" demektir. Arşta kuvve halinde bulunan ilâhî kelimeler kürsîde fiil haline gelip tecelli eder. Muhyiddin İbnü'l-Arabî ve Şa'rânî gibi bazı sûfiler bu görüştedir (*el-Yevâkîf*, I, 110-111). Bunların içinde, naslarla uygunluğu ön plana alan ve ulûhiyyet makamını yaratıklara benzemekten tenzih eden Fahraddin er-Râzî ve Elmalılı'ya ait görüşün isabetli olduğunu söylemek mümkündür.

BİBLİYOGRAFYA :

Râgib el-İsfahânî, *el-Müfredât*, "krs" md.; *Müsned*, I, 122, 139, 282, 296; III, 135, 257, 325, 377; V, 160, 229; Dârimî, "Rikâk", 80; Buhârî, "Bed'ü'l-vahy", 3, "Edeb", 118; Müslim, "İmân", 255; İbn Mâce, "Fiten", 20; Hâkim, *el-Müstedrek*, IV, 568-569; İbn Kuteybe, *el-İhtilâf fi'l-lağz* (nşr. M. Zâhid Kevserî), Kahire 1349, s. 38-39; Osman b. Saîd ed-Dârimî, *er-Red 'ale'l-Cehmiyye* (nşr. G. Vitestam), Leiden 1960, s. 21; a.mlf., *er-Red 'ale'l-Merisî* ('Akâ'idü's-selef içinde), s. 429-463; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, V, 397-402; Küleynî, *el-Uşûl mine'l-Kâfi* (nşr. Ali Ekber el-Caffârî), Beyrut 1401, I, 130, 132; Makdisî, *el-Bed' ve't-târîh*, I, 166-167; İbn Ebû Zemenîn, *Uşûlû's-sünne*, TSMK, Revan Köşkü, nr. 510, vr. 29^a; Hamidüddin el-Kirmânî, *Râhatü'l-âkl* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut 1983, s. 295; Beyhakî, *el-Esmâ' ve's-şifât*, s. 392, 507-511; İbn Ebû Ya'lâ, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, II, 67; Zemaşerî, *el-Keşşâf*, I, 385-386; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, *el-Avâsim* (nşr. Ammar C. et-Tâlibî), Cezayir 1394/1974, s. 313-314; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesir*, I, 304; Fahraddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, VII, 12-13; Kurtubî, *el-Câmi'*, III, 276-278; İbn Teymiyye, *Mcnu'u fetâvâ*, V, 55; VI, 429, 584; Zehebî, *el-Uluw li'l-'aliyyi'l-gaffâr* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Medine 1388/1968, s. 143; İbn Kesîr, *Tefsîrû'l-Kur'ân*, I, 13-14; Şa'rânî, *el-Yevâkîf ve'l-cevâhir*, Kahire 1378/1959, I, 110-111; Ebû'l-Bekâ, *el-Külliyât*, Kahire 1870, s. 557; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, III, 9-10; Reşîd Rızâ, *Tefsîrû'l-menâr*, III, 33; Elmalılı, *Hak Dini*, I, 850-858.

YUSUF ŞEVKİ YAVUZ

KÜRSÜ

Türk ve İslâm mimarisinin öğelerinden biri.

Asıl şekli Arapça kürsî olup Türkiye'de özellikle cami ve medreselerde vaaz veya ders vermeye mahsus, üstüne genelde merdivenle çıkılan bir mimari öğedir. Kürsü, değişik çağlarda ve çeşitli müslüman milletlerde az çok farklı fakat birbiriyle ilişkili mânalarda kullanılmıştır. Meselâ Kâbe'nin kapısındaki üst basamağı eşige denk gelen hareketli merdivene, üç veya dört ayaklı tabureye, örekeye (doğum iskemlesi), arkalıklı sıra ve küçük masa gibi eşyalara kürsü denilirken rahle, usturlap kereveti, müzehhip tezgâhı, yüzük kaşı (taş oturtulan yer), muska mahfazası, çakmaklı tüfeklerin levha kısmı, tuğrada padişah isminin yazıldığı yer, ayrıca pâyi-taht kürsü olarak anılmıştır. Bununla birlikte kürsü denilince ilk akla gelen şey, cami ve medreselerle günümüzde üniversite dersliklerinde ve parlamento, konferans salonları gibi konuşma yerlerinde kullanılan mimari öğedir. "Vâiz kürsüsü" adıyla da bilinen cami kürsüsü, cuma günleri camide vaaz veren hocalara "kür-

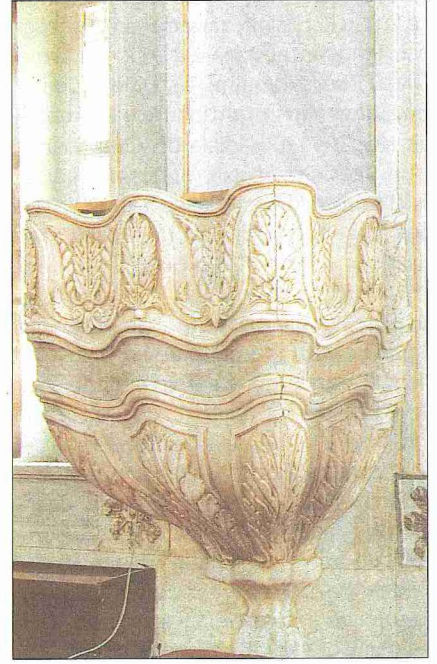
sü şeyhi" denilmesine ve bir memurluğun doğmasına sebep olmuştur. İslâm sanat tarihinde bilinen en erken tarihli kürsü, Tûrisînâ St. Catherine Manastırı içindeki camide muhafaza edilen Fâtîmî dönemine ait kürsüdür. Kürsünün Fâtîmîler'den itibaren yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir.

Türk mimarisinde kürsüler çok defa ahşaptan hareketli, bazan da duvara veya taşıyıcı bir ayağa bağlı olarak taştan yahut yine ahşaptan sabit biçimde yapılmıştır. Kürsülerin alt kısmına "kürsü ayağı", gövdesine "kürsü bedeni / gövdesi" veya "kürsü taşı" denir; sedir bölümü, yani oturulan kısmı korkuluk-şebeke ile çevrilidir ve genellikle önünde konuşmacının kitap ve notlarını koyması için bir tabla veya rahle bulunur. Bilhassa sabit kürsü örneklerinde şekiller yapıldıkları çağın sanat üslûplarına, bulundukları yere ve kullanılan malzemeye göre değişir; taşınabilen ahşap örnekler de yine devir üslûplarına göre farklılıklar gösterir. Osmanlı mimarisinin klasik devrinde umumiyetle kürsülerin ayak kısmı kafes oyma (ajur) geometrik, gövde kısmı sedif kakmalı geometrik ve şebeke kısmı yine kafes oyma geometrik süslemelere sahiptir.

Türkiye'de diğer ülkelerde olduğu gibi vâiz kürsüleri camilerin vazgeçilmez eşyaları arasında sayılmıştır. Osmanlı mi-

marisinin erken dönemlerinden itibaren gelişim çizgisi içerisinde kürsülerin sanat üslûplarına göre ele alınması, Osmanlı sanatının merkeziyetçi tavrının ne kadar kuvvetli olduğuna işaret etmektedir. Edirne Murâdiye Camii (1436) vâiz kürsüsü ahşap örneklerin en güzellerinden biridir. Ceviz ağacından kafes oyma tekniğinde yapılan eserin gövdesi üç yüzünde de geometrik geçme kompozisyonlarına sahiptir; ön yüzün üst tarafında yıldızlı bir süsleme şeridi bulunmaktadır. Edirne Üç Şerefeli Camii'nin (1443-1447) kürsüsü ise biraz daha değişik bir örnektir. Alt kısmının ön tarafına küçük kaş kemerler açılmıştır. Gövdede bütünüle künde-kârî tekniğinde geometrik süslemeler yer almaktadır. Süleymaniye Camii'nin (1550-1557) sabit kürsüsü taş örneklerin en çok dikkat çekenlerinden biri olarak karşımıza çıkar. Kürsünün sedir kısmı üçgen şeklindedir ve pâyenin iki köşesi arasındaki boşluğa oturtulmuştur. Kürsüyü ön taraftan baklava başlıklı ve sivri kemerli çok zarif yedi sütun taşımakta ve yukarıya çıkan merdiven pâyenin üzerine oyulmuş bulunmaktadır; korkuluklar, geometrik geçme kompozisyonlu kafes oyma mermer şebekeye sahiptir. Celâlzâde Mustafa Çelebi'nin *Tabakâtü'l-memâlik* adlı eserinde (vr. 468^b-479^a) Süleymaniye Camii'ne vaaz kürsülerinin konulduğunu belirtmesi, camide bu sabit taş kürsüden başka taşınabilir ahşap kürsülerin de mevcut olduğunu göstermektedir; nitekim bunlardan biri günümüze intikal etmiştir. Türünün en başarılı örneklerinden olan bu kürsü üç bölüm halinde ele alınmış ve üç yüzü tamamen süslenmiştir. Ayak ve sedir kısımları geometrik motifli kafes oyma, gövde kısmı sedif kakmalı geometrik bir kompozisyon ihtiva etmektedir. Rüstem Paşa Camii'nin (1561) ahşap kürsüsü yine üç bölüm halinde dekore edilmiştir ve tezyinî kompozisyonlar itibariyle bu örneğe benzemektedir. Sultan Ahmed Camii'nin (1609-1616) kürsüsü de bunların tam bir benzeridir. Azapkapı Camii'nin (1577) taş kürsüsü arkası duvara bitişik şebekeli bir balkon şeklindedir ve aşağıda kemerlerin altındaki çok zarif iki mermer sütun gövdeyi taşımaktadır. Nişancı Mehmed Paşa Camii'nde (1588) bulunan iki sabit kürsü somaki mermerden yapılmış olup üç sütunla taşınan ilgi çekici örneklerdir.

Geç devir Osmanlı ağaç işçiliğinin güzel bir örneğini oluşturan Lâleli Camii-

İstanbul Tophane'deki Nusretiye Camii'nin mermer vaaz kürsüsü

nin (1760-1764) kürsüsü arkalığındaki rûmîli süslemelerle ve dikdörtgen ve kare kartuşlara ayrılarak tezyin edilen diğer yüzeylerdeki fildişi kakmalarla dikkatleri üzerinde toplar. Nusretiye Camii'nin (1826) kürsüsü empire üslûbunda çok ilgi çekici bir örnektir. Eser mermerden olup yuvarlak çeperli kadehi andırır bir balkon şeklindedir; tezyinat olarak altta ve üstte dalgali konturlar içinde akantus yaprakları, ortada kalan dalgali bordür içinde askı-çelenkler ihtiva eder; kürsünün üst kenarı da dalgali biçimde sınırlandırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Celâlzâde, *Tabakâtü'l-memâlik*, Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 778, vr. 468^b-479^a; Ömer Lütü Barkan, *Süleymaniye Camii ve İmareti İnşaâtı (1550-1557)*, Ankara 1979, II, 121; Oktay Aslanapa, *Türk Sanatı*, İstanbul 1984, s. 315, 316; a.mlf., *Osmanlı Devri Mimârisi*, İstanbul 1986, s. 431, 441; Ayla Ersoy, *İstanbul'daki Altı ve Sekiz Destekli Camilerimizin Gelişimi*, İstanbul 1989, s. 83, 94, rs. 82, 113, 143; a.mlf., *XV. Yüzyıl Osmanlı Ağaç İşçiliği*, İstanbul 1993, s. 34, 64, rs. 50, 64; *Architecture of the Islamic World* (ed. G. Michell), London 1991, s. 37; Cl. Huart, "Kürsü", *JA*, VI, 1088-1089; "Kürsü", *SA*, III, 1199-1200; Pakalın, II, 344-345.

YAŞAR ÇORUHLU

İstanbul Tophane'deki Kılıç Ali Paşa Camii'nin ahşap vaaz kürsüsü

